

УДК 342.721-054.7(44)

DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021\(117\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(117)05)

JEL Classification: F66, J61, J83, K31

КОРТУКОВА Тамара

старш. викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Київського національного торговельно-економічного університету

E-mail: t.kortukova@knute.edu.ua

ORCID: 0000-0002-3376-0159

вул. *Кіото*, 19, м. Київ, 02156, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У ЄВРОПІ

Розглянуто питання щодо захисту прав українських сезонних працівників-мігрантів у Європейському Союзі. Встановлено, що захист прав сезонних працівників-мігрантів на наднаціональному рівні Європейського Союзу регулюється Директивою 2014/36/ЄС про сезонних працівників, якою передбачено право на рівне ставлення. З'ясовано, що важливий для України захист своїх громадян за кордоном може бути посилений завдяки підписанню двосторонніх угод з державами – членами ЄС.

Ключові слова: трудова міграція, сезонна міграція, право на рівне ставлення, Директива про сезонних працівників, двосторонні угоди про трудову міграцію.

Постановка проблеми. Громадяни України є однією з найбільших груп сезонних працівників у Європейському Союзі. Чинниками, що зумовлюють сезонну трудову міграцію українців до Європейського Союзу, є безробіття, низькі заробітні плати тощо. Водночас українські трудові мігранти часто зазнають порушень своїх прав за кордоном. До найрозповсюдженіших порушень можна віднести роботу без трудового договору; ненадання медичної допомоги; понаднормовий робочий час; невиплата заробітної плати; неоплачуваний випробувальний період тощо. Відтак перед Україною постає нагальне завдання захистити права українських сезонних працівників-мігрантів за кордоном.

У Європейському Союзі міграція сезонних працівників також актуальна. Попри економічну кризу, що призвела до підвищення рівня безробіття, у державах – членах ЄС існує велика потреба у сезонних працівниках, оскільки для ринку праці ЄС сезонна робота не є привабливою. Відповідно рішенням такої ситуації стає залучення сезонних працівників з інших країн.

Метою дослідження є визначення особливостей захисту прав українських сезонних працівників-мігрантів у Європейському Союзі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців окремим питанням захисту прав українських сезонних працівників-мігрантів у Європейському Союзі приділяли увагу М. Дей, Н. Камінська, О. Малиновська, К. Смирнова, А. Федорова,

О. Шпакович [1–6] тощо. Так, А. Денисов [7] зосереджувався на перспективах створення спеціальних правових режимів для трудових мігрантів; Н. Бережна [8] досліджувала питання міжнародної міграції робочої сили та шляхи її регулювання на державному, місцевому й особистісному рівнях; Е. Лібанова та О. Позняк [9] вивчали проблематику впливу *COVID-19* на зовнішню трудову міграцію з України. Серед іноземних учених питаннями правового регулювання міграційних процесів займалися А. Тендай, С. Спенсер, Я. Кизель і Ш. Томас [10–12]. Разом з тим, К. Барнард та С. Батлін [13] аналізували проблематику верховенства права та доступу до судів для мігрантів з Європейського Союзу; Ф. Бруйкер [14] досліджував питання взаємозв'язку кризи вірусу *COVID-19* та міграційного законодавства ЄС.

Матеріали та методи. Дослідження здійснене на основі загальнонаукових і спеціальних методів, як-от: дискурс і контент-аналіз, системний аналіз, метод індукції та дедукції, історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий та інші. Зокрема шляхом історико-правового методу розкрито еволюцію залучення сезонних мігрантів до Європейського Союзу. Порівняльно-правовий метод допоміг порівняти практику Європейського Союзу щодо захисту прав сезонних працівників-мігрантів з українським законодавством у цій сфері. Формально-юридичний метод застосовано для узагальнення, класифікації та систематизації результатів дослідження, а також для коректного викладу цих результатів.

Результати дослідження. Сезонна робота є одним з видів тимчасової зайнятості, що обмежується певним проміжком часу. Зазвичай сезонні працівники зберігають основне місце проживання у своїй країні та тимчасово переїжджають до іншої держави для здійснення сезонної роботи.

Держави – члени Європейського Союзу мають тривалу практику щодо залучення сезонних працівників-мігрантів до свого ринку праці. Ця тенденція особливо збільшилася у післявоєнний період, який характеризувався нестачею робочої сили на європейському континенті, що призвело до розробки політики залучення працівників з різних країн. Імміграційні процеси у післявоєнні часи мали нагальне завдання відновити економічну стабільність у європейських державах, що вимагало робочої сили. Завдяки імміграційним процесам значно підвищувався наплив трудових мігрантів, основу яких склали вихідці з постколоніальних країн. Зокрема Франція залучала трудових мігрантів з Північної Африки; Об'єднане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – з Індії та країн Карибського басейну; а Німеччина через відсутність колоніальних володінь приймала трудових мігрантів з Югославії та Туреччини [15, с. 335].

Унаслідок глобальної пандемії *COVID-19* та запровадження локдауну Європейський Союз найбільше потребує сезонних працівників-мігрантів у сільськогосподарській галузі економіки. Через поширення

коронавірусної інфекції на рівні ЄС 16 березня 2020 р. Комісія ЄС та Європейська Рада домовились прийняти 30-денне обмеження на так звані необов'язкові поїздки до Європейського Союзу [16]. Тож держави – члени ЄС, а також Ісландія, Норвегія, Швейцарія та Ліхтенштейн використовували ці обмеження, які згодом продовжено. Разом з тим до переліку категорій осіб, до яких не рекомендувалось застосовувати такі обмеження, відносились і сезонні працівники.

На наднаціональному рівні Європейський Союз регулює питання захисту прав сезонних працівників-мігрантів відповідно до Директиви 2014/36/ЄС про умови в'їзду й перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування сезонними працівниками [17] (надалі – Директива про сезонних працівників).

Попри те, що існувала та існує необхідність прийняття громадян третіх країн на сезонні роботи по всій Європі, у багатьох державах – членах Європейського Союзу готовність домовлятися про узгоджені правила на рівні ЄС відсутня: 12 держав – членів ЄС проголосували проти Директиви про сезонних працівників. Однак цього не вистачило, щоб зупинити законодавчу процедуру, втім цей факт свідчить, що знаходження спільного рішення в цій сфері було непростим [18, с. 46].

Отже, на сьогодні Директива про сезонних працівників регулює умови, за яких працівникам – громадянам третіх країн можна в'їжджати на територію ЄС з метою займатися сезонною роботою, а також встановлює мінімальні гарантії захисту їхніх прав.

Так, стаття 23 Директиви про сезонних працівників передбачає, що сезонний працівник має право на рівне ставлення до нього як до громадян приймаючої держави-члена. Водночас ця стаття дає змогу державам – членам ЄС робити винятки з принципу рівного ставлення, зокрема щодо виплат соціального страхування (виплати за хворобою, допомога під час вагітності та пологів, у разі нещасних випадків на виробництві, по безробіттю тощо).

Варто також звернутись до практики Європейського суду з прав людини. Зокрема у справі «Гайгусуз проти Австрії» [19] від 1996 року ЄСПЛ постановив, що різниця у ставленні до соціального забезпечення, що базується суто на підставі національності, можлива лише за умови обґрунтування дуже вагомих причин. Громадянин Туреччини пан Гайгусуз прибув до Австрії у 1973 р., де працював з деякими перервами трохи більше, ніж десять років, але через погане самопочуття був змушений скористатися виплатами соціального страхування. Він подав заявку на авансову виплату у вигляді екстреної допомоги відповідно до австрійського Закону про страхування на випадок безробіття, проте його заяву було відхилено через відсутність громадянства Австрії. Вичерпавши всі засоби національного захисту в Австрії, пан Гайгусуз звернувся до ЄСПЛ, який постановив, що відмова Австрії у виплаті соціального страхування фізичній особі суто

на підставі її іноземного громадянства порушила ст. 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (заборона дискримінації), взяту у поєднанні зі ст. 1 протоколу № 1 (право на власність).

Окрім того, дискримінація на підставі громадянства була визнана Європейським судом з прав людини й у справі Андреева проти Латвії від 2009 р. [20] через незарахування латвійською владою в пенсійний стаж років, які пані Андреева пропрацювала у Латвії. Тож у цій справі також порушено ст. 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у поєднанні зі ст. 1 протоколу № 1.

Обмежена тривалість перебування в державі, яка приймає, є найбільшою перешкодою для рівного ставлення до сезонних працівників. Отже, зміст права на рівне ставлення згідно з Директивою про сезонних працівників безумовно не гарантує, що ставлення до сезонних працівників буде еквівалентним ставленню до громадян ЄС або мігрантів, які працюють у ЄС на довгостроковій основі та підпадають під регулювання Директиви про надання громадянам третіх країн статусу довгострокового перебування (2003 р.) [21] або Директиви 2009/50 про умови в'їзду та проживання громадян третіх країн з метою здійснення висококваліфікованої праці (2009 р.) [22].

До того ж відповідно до Директиви про сезонних працівників не передбачається інтеграція осіб, які підпадають під її дію, у приймаючій державі – члені Європейського Союзу. Директивою про сезонних працівників не визначено й право на воз'єднання сім'ї. Хоча у Директиві прописано, що держави – члени можуть дати згоду сезонним працівникам залишатися й працювати на своїй території протягом періоду до дев'яти місяців на календарний рік.

Відповідно до принципу взаємності в міжнародному праві у ст. 17 Угоди про асоціацію [23] закріплено положення про однакове поводження з працівниками, що мають українське громадянство, та громадянами держав – членів ЄС і навпаки. Проте варто зазначити, що Угода про асоціацію не дає можливість вільного доступу до ринку праці ЄС. Однак у ст. 18 передбачено врегулювання питань мобільності працівників на рівні укладання двосторонніх Угод між державами – членами ЄС та Україною. Тож компетенція щодо регулювання питань доступу до ринку праці залишається у віданні держав – членів ЄС та регулюється на двосторонньому рівні.

Отже, щоб захистити своїх громадян за кордоном, Україні варто укласти додаткові угоди щодо захисту прав сезонних працівників. Важливим у цьому контексті є підписання двосторонніх угод з державами – членами ЄС про трудову діяльність та соціальний захист громадян України; про взаємне працевлаштування працівників; про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової міграції, які мають подібні двосторонні зобов'язання держав. Особливістю двосторонніх договорів у цих сферах є те, що вони передбачають переважно «тверді» юридичні зобов'язання кожної з держав, що є

сторонами домовленостей, і підлягають ратифікації компетентними органами державної влади [24, с. 346].

Зокрема в таких угодах держави, які приймають мігрантів, мають забезпечити їм правовий захист від зловживань з боку роботодавців, надаючи їм доступ до медичної допомоги, інформації тощо. Крім того, держави, які приймають мігрантів, мають надати їм проєкти трудових договорів задля ознайомлення до від'їзду за кордон. Водночас держави походження зобов'язані контролювати потік мігрантів. У разі виникнення питань щодо трудових правовідносин сторони мають право звернутись до компетентних органів для отримання допомоги у вирішенні цих проблем. Ще одним позитивним моментом укладення таких угод є те, що сторони зазвичай визнають документи, необхідні для працевлаштування, не вимагаючи їх легалізації. Такі документи мають бути лише перекладені та завірені на території держави виїзду.

Проте станом на 2021 р. міждержавні угоди укладені лише з двома державами – членами ЄС, як-от Королівство Іспанія [25] і Португальська Республіка [26]. Міжурядові договори підписані з Литовською Республікою [27], Латвійською Республікою [28] і Республікою Польща [29]. Через позитивні аспекти укладення договорів про міжнародне співробітництво у сфері працевлаштування та трудової міграції доцільно активізувати роботу в цій сфері, що сприятиме захисту прав українських працівників-мігрантів, зокрема в державах – членах ЄС.

Висновки. Попри те, що програми залучення сезонних працівників до Європейського Союзу мають давню історію, все ще залишається низка питань, до яких належить проблематика захисту прав сезонних працівників мігрантів, що ускладнюється глобальною пандемією *COVID-19*.

З метою правового регулювання захисту прав сезонних працівників-мігрантів на наднаціональному рівні Європейського Союзу розроблено Директиву 2014/36/ЄС про сезонних працівників, унаслідок якої передбачено право на рівне ставлення, що підтверджується практикою Європейського суду з прав людини у цьому питанні, зокрема різниця у ставленні до соціального забезпечення, що базується суто на підставі національності, можлива лише за умови обґрунтування дуже вагомих причин.

Через те, що наші співвітчизники становлять одну з найбільших груп сезонних працівників у Європейському Союзі, для України важливим є захист своїх громадян за кордоном, який варто посилити підписанням двосторонніх угод з державами – членами ЄС про трудову діяльність та соціальний захист громадян України; а також про взаємне працевлаштування працівників й про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової міграції тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dei M. Labor security in conditions of digital globalization. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. № 2. P. 299-304.
2. Камінська Н. Проблеми концептуального визначення поняття державних кордонів у сучасній юридичній науці. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 16-27.
3. Малиновська О. Зовнішня міграція громадян України в контексті скасування візового режиму поїздок до ЄС. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3. С. 58-69.
4. Смирнова К. Джерела права Європейського Союзу: новітні тенденції розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 90-97.
5. Федорова А. Місце та роль соціальної політики в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Law of Ukraine*. 2015. № 8. С. 93-101.
6. Шпакович О. Співвідношення наднаціональності міжнародних організацій та суверенітету їхніх держав-членів. *Віче*. 2014. № 20. С. 28-32.
7. Денисов А. Перспективи створення спеціальних правових режимів для трудових мігрантів. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 172-178.
8. Бережна Н. І. Міжнародна міграція робочої сили та шляхи її регулювання на державному, місцевому та особистісному рівнях. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2018. № 3. С. 37-40.
9. Лібанова Е., Позняк О. Зовнішня трудова міграція з України: вплив COVID-19. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 4. С. 25-40.
10. Achiume E. Tendayi. «The Fatal Flaw in International Law for Migration». *The Columbia Journal of Transnational Law Assoc*, 2018. Vol. 56, No. 2, P. 257-62.
11. Spencer, Sarah, et al. «Migrants with Irregular Status in Europe: Evolving Conceptual and Policy Challenges». *Migrants with Irregular Status in Europe: Evolving Conceptual and Policy Challenges*, Springer Nature, 2020.
12. Ian M. Kysel, Chantal Thomas. «The Contested Boundaries of Emerging International Migration Law in the Post-Pandemic». *AJIL Unbound*. 2020. Vol. 114, Cambridge University Press, P. 349-53. DOI: 10.1017/aju.2020.67.
13. Barnard, Catherine, Sarah Fraser Butlin. «The Rule of Law and Access to the Courts for EU Migrants». *Journal of Common Market Studies*. WILEY. 2020, Vol. 58, No. 6. P. 1621-34. DOI: 10.1111/jcms.13112.
14. De Bruycker, Philippe. «The COVID Virus Crisis Resurrects the Public Health Exception in EU Migration Law». *Frontiers in Political Science*. 2021. Vol. 2. DOI: 10.3389/fpos.2020.618664.
15. Курунова Ю. О., Горняк О. В. та ін. Сучасна міграція як форма і чинник розвитку міжнародних економічних відносин в мовах глобальних трансформацій. *Економіка і управління в умовах глобальних трансформацій*. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова. 2013. С. 335-348.
16. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council *COVID-19: Temporary Restriction on Non-Essential Travel to the EU*. 2020. URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/EN/COM-2020-115-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>.

17. Directive 2014/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.094.01.0375.01. ENG.
18. Tóttós A. The Past, the Present and the Future of the Seasonal Workers Directive. *Pécs Journal of International and European Law*. 2014. № 1. P. 45-60.
19. Gaygusuz v. Austria. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f12c.html>.
20. Case of Andrejeva v. Latvia. URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,49a654aa2.html>.
21. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32003L0109>.
22. Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32009L0050>.
23. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
24. Волохов О. С. Двосторонні міжнародні договори як джерела трудового права України. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського: матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2012. С. 345-350.
25. Угода між Україною та Іспанією щодо врегулювання та упорядкування трудових міграційних потоків між двома державами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724_024#Text.
26. Угода між Україною та Португальською Республікою про тимчасову міграцію громадян України для роботи в Португальській Республіці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_006#Text.
27. Угода між КМУ та Урядом Литовської Республіки про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової міграції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_006-18#Text.
28. Угода між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки про трудову діяльність та соціальний захист осіб, які постійно проживають в Україні та Латвії і працюють на територіях обох держав. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_016#Text.
29. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне працевлаштування працівників. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_026#Text.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2021.

Kortukova T. Protection of the rights of Ukrainian labor migrants in Europe.

Background. Citizens of Ukraine are one of the largest groups of seasonal workers in the European Union. At the same time, Ukrainian migrant workers often suffer violations of their rights abroad. In this aspect, Ukraine has an urgent task to protect the rights of Ukrainian seasonal migrant workers abroad. For European Union, despite the economic crisis that has led to higher unemployment, there is an urgent need for seasonal workers in the EU Member States, due to the fact that seasonal work is generally not attractive for the EU labor market.

The **aim** of the article is to determine the features of protection of the rights of Ukrainian seasonal migrant workers in the European Union.

Materials and methods. The research is carried out on the basis of general and special research methods, in particular, such as: discourse and content analysis, system analysis method, induction and deduction method, historical-legal method, formal-legal method, comparative-legal method, and others.

Results. Seasonal work is one of the types of temporary employment, which is limited to a certain period of time. In the European Union, seasonal work is not attractive to citizens of the European Union. In this regard, it should be noted that the Member States of the European Union have a long practice of attracting seasonal migrant workers to their labor market, which was especially intensified in the post-war period, characterized by labor shortages on the European continent, which led to this policy development. Today, with the onset of the global pandemic COVID-19 and the starting of lockdown, the European Union still needs seasonal migrant workers, especially in the agricultural sector, to perform seasonal work. In this area, the EU has developed supranational legislation, which was analyzed in the article.

Conclusion. Given that Ukrainians are one of the largest groups of seasonal workers in the European Union, it is important for Ukraine to protect its citizens abroad, which, in particular, can be strengthened by signing bilateral agreements with EU Member States on employment and social protection of Ukrainian citizens; agreements on mutual employment of employees; agreements on employment and cooperation in the field of labor migration, etc.

Keywords: labor migration; seasonal migration; the right to equal treatment; Seasonal Workers Directive; bilateral agreements on labor migration.

REFERENCES

1. Dei, M. (2018). Labor security in conditions of digital globalization. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 2, 299-304 [in English].
2. Kamins'ka, N. (2015). Problemy konceptual'nogo vyznachennja ponjattja derzhavnyh kordoniv u suchasnij jurydychnij nauci [Problems of conceptual definition of the concept of state borders in modern legal science]. *Jurydychnyj chasopys Nacional'noi' akademii' vnutrishnih sprav – Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2, 16-27 [in Ukrainian].
3. Malynovs'ka, O. (2016). Zovnishnja migracija gromadjan Ukrai'ny v konteksti skasuvannja vizovogo rezhymu poi'zdok do JeS [External migration of Ukrainian citizens in the context of the abolition of visa requirements for travel to the EU]. *Demografija ta social'na ekonomika – Demography and social economy*, 3, 58-69 [in Ukrainian].

4. Smyrnova, K. (2017). Dzherela prava Jevropejs'kogo Sojuzu: novitni tendencii' rozvytku [Sources of European Union law: the latest development trends]. *Pravo Ukrai'ny – Law of Ukraine*, 6, 90-97 [in Ukrainian].
5. Fedorova, A. (2015). Misce ta rol' social'noi' polityky v Ugodi pro asociaciju mizh Ukrai'noju ta Jevropejs'kym Sojuzom [The place and role of social policy in the Association Agreement between Ukraine and the European Union]. *Law of Ukraine – Law of Ukraine*, 8, 93-101 [in Ukrainian].
6. Shpakovych, O. (2014). Spivvidnoshennja nadnacional'nosti mizhnarodnyh organizacij ta suverenitetu i'nhih derzhav-chleniv [The relationship between the supranationality of international organizations and the sovereignty of their member states]. *Viche – Chamber*, 20, 28-32 [in Ukrainian].
7. Denysov, A. (2019). Perspektyvy stvorennya special'nyh pravovyh rezhymiv dlja trudovyh migrantiv [Prospects for creating special legal regimes for migrant workers]. *Informacija i pravo – Information and law*, 2, 172-178 [in Ukrainian].
8. Berezhna, N. I. (2018). Mizhnarodna migracija robochoi' syly ta shljahy i'i reguljuvannja na derzhavnomu, miscevomu ta osobystisnomu rivnjah [International labor migration and ways to regulate it at the state, local and personal levels]. *Naukovo-vyrobnychyj zhurnal «Biznes-navigator» – Research and production magazine «Business Navigator»*, 3, 37-40 [in Ukrainian].
9. Libanova, E., & Poznjak, O. (2020). Zovnishnja trudova migracija z Ukrai'ny: vplyv COVID-19 [External labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19]. *Demografija ta social'na ekonomika – Demography and social economy*, 4, 25-40 [in Ukrainian].
10. Achiume, E. Tendayi (2018). The Fatal Flaw in International Law for Migration. *The Columbia Journal of Transnational Law Assoc.*, (Vol. 56), 2, 257-62 [in English].
11. Spencer, Sarah (et al.) (2020). Migrants with Irregular Status in Europe : Evolving Conceptual and Policy Challenges. *Migrants with Irregular Status in Europe: Evolving Conceptual and Policy Challenges*, Springer Nature [in English].
12. Ian, M. Kysel, & Chantal, Thomas (2020). The Contested Boundaries of Emerging International Migration Law in the Post-Pandemic. *AJIL Unbound*. (Vol. 114), Cambridge University Press, (pp. 349-530). DOI: 10.1017/aju.2020.67 [in English].
13. Barnard, Catherine, & Sarah, Fraser Butlin. (2020). The Rule of Law and Access to the Courts for EU Migrants. *Journal of Common Market Studies*. WILEY, (Vol. 58), 6, 1621-34. DOI: 10.1111/jcms.13112 [in English].
14. De Bruycker, Philippe (2021). The COVID Virus Crisis Resurrects the Public Health Exception in EU Migration Law. *Frontiers in Political Science*, (Vol. 2). DOI: 10.3389/fpos.2020.618664 [in English].
15. Kurunova, Ju. O., Gornjak, O. V. (et al.) (2013). Suchasna migracija jak forma i chynnyk rozvytku mizhnarodnyh ekonomichnyh vidnosyn v movah global'nyh transformacij [Modern migration as a form and factor in the development of international economic relations in the context of global transformations]. *Ekonomika i upravlinnja v umovah global'nyh transformacij. Monografija – Economics and management in the context of global transformations. Monograph*. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova, (pp. 335-348) [in Ukrainian].
16. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council *COVID-19: Temporary Restriction on Non-Essential Travel to the EU* (2020). Retrieved from <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/EN/COM-2020-115-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF> [in English].
17. Directive 2014/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.094.01.0375.01.ENG [in English].

18. Tóttós, A. The Past, the Present and the Future of the Seasonal Workers Directive. (2014). *Pécs Journal of International and European Law*, 1, 45-60 [in English].
19. Gaygusuz v. Austria. Retrieved from <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f12c.html> [in English].
20. Case of Andrejeva v. Latvia. Retrieved from <https://www.refworld.org/cases,ECHR,49a654aa2.html> [in English].
21. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32003L0109> [in English].
22. Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32009L0050> [in English].
23. Ugoda pro asociaciju mizh Ukrai'noju, z odnizei' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
24. Volohov, O. S. (2012). Dvostoronni mizhnarodni dogovory jak dzherela trudovogo prava Ukrai'ny. Mizhnarodni chytannja z mizhnarodnogo prava pam'jati profesora P. Je. Kazans'kogo: mater. III mizhnar. nauk. konf. [Bilateral international agreements as sources of labor law of Ukraine. International readings on international law in memory of Professor P. Ye. Kazansky: mater. of III Intern. Scient. Conf. (Odessa, November 2-3, 2012). NU OJuA. Odesa: Feniks (m. Odesa, 2-3 lystopada 2012 r.). NU OJuA. Odesa: Feniks, (pp. 345-350) [in Ukrainian].
25. Ugoda mizh Ukrai'noju ta Ispanijeju shhodo vreguljuvannja ta uporjadkuvannja trudovyh migracijnyh potokiv mizh dvoma derzhavamy [Agreement between Ukraine and Spain on the settlement and regulation of labor migration flows between the two countries]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724_024#Text [in Ukrainian].
26. Ugoda mizh Ukrai'noju ta Portugal's'koju Respublikoju pro tymchasovu migraciju gromadjan Ukrai'ny dlja roboty v Portugal's'kij Respublici [Agreement between Ukraine and the Portuguese Republic on temporary migration of Ukrainian citizens to work in the Portuguese Republic]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_006#Text [in Ukrainian].
27. Ugoda mizh KMU ta Urjadom Lytovs'koi' Respubliki pro pracevlashtuvannja ta spivrobotnytstvo u sferi trudovoi' migracii' [Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Lithuania on employment and cooperation in the field of labor migration]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_006-18#Text [in Ukrainian].
28. Ugoda mizh Urjadom Ukrai'ny ta Urjadom Latvijs'koi' Respubliki pro trudovu dijal'nist' ta social'nyj zahyst osib, jaki postijno prozhyvajut' v Ukrai'ni ta Latvii' i pracjujut' na terytorijah oboh derzhav [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Latvia on employment and social protection of persons permanently residing in Ukraine and Latvia and working in the territories of both states]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_016#Text [in Ukrainian].
29. Ugoda mizh Urjadom Ukrai'ny ta Urjadom Respubliki Pol'shha pro vzajemne pracevlashtuvannja pracivnykiv [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on mutual employment of employees]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_026#Text [in Ukrainian].